Print Date: 26 September 2024. Source: Page 4, Der Ṭog - (ניו יורק) דער טאג, 16 October 1954 *** "Historical Jewish Press", The National Library of Israel and Tel Aviv University

וואס א בילד דערציילט

א בלעטל פון א טאג־בוך — פון ה. לייוויק

איבערטאשענדיג מיין ארכיוו, וואס כ'האב מיט א פאר וואכען צוריק אוועקגעגעבען דעם אידישען וויסענשאפטליכען אינסטיטוט, האט פון צווישען א גרויסער צאל פאטאגראפיעס א בלענד געטאן פאר מיינע אויגען א פאטאגראפיע פון א מיידעל, וואס איז גענומען געווארען נאך אין אלטען צארישען רוסלאנד, אין מיין היים־שטעטעל איהומען. די פאטאגראפיע האט אויפגעוויקעלט פאר מיר בלעטלעך פון מיין אייגען לעבען, און — נאך מער: בלעטער פון א גאנצער עפאכע, אנהייבענדיג מיט צארישע סיביר־פארשיקונגען און ענדיגענדיג מיט סטאליניסטישע סיביר־פארשיקונגען.

ס'ווילט זיך מיר דערציילען עפעס אין שייכות מיט דעם מיידעל פון דער פאטאגראפיע.

עפעס געוויינליכעס, וואס אונטער דער האנט פון דיקטאטור־ווילדקייטען ווערט פון דעם עפעס אומגעוויינליכעס, עפעס פארפאלן — טראגישעס.

די פאטאגראפיע איז שוין אלט ארום פופציג יאר.

דאס מיידעל האט געהייסען — לאמיר אין דעם מאמענט מאכען א ראשי־תיבות פון איר נאמען, וועט זיך באקומען: חן.

מיר זענען געווען נאענטע חברים אין אונזער שטעטעל. איך בין אלט געווען א יאר זעכצען. אויך חן איז געווען אין די זעלבע יארען. מיר זענען ביידע געווען יונגע מיטגלידער אין „בונד". חנ'ס עלטערן זענען געווען עפל־פארקויפער, אויפ'ן מארק, מיינע עלטערן — ברויט־פארקויפער. חנ'ס חלום איז געווען צו פארען אין דער שווייץ שטודירען דאקטאר. מיין חלום איז געווען צו ווערען א אידישער דיכטער.

אין חנ'ס צימערל, אין דער ארעמער שטוב פון אירע עלטערן, האבען מיר אפט דורך לאנגע נעכט, אין די יארען 1905 און 1906, געדרוקט אויף א העקטאגראף רעוואלוציאנערע פראקלאמאציעס. אויף אידיש און אויף רוסיש.

חנ'ס אמביציעס צו אוועקפארען דווקא אין דער שווייץ און דווקא שטודירען אויף דאקטאר האבען אין מיין הארץ ניט געפונען קיין גרויסען אפקלאנג. אבער איר געשטאלט האט יא געפונען אן אפבילד אין מיר. אונזערע ביידענס פערזענליכע באציאונגען איינע צו די אנדערע איז אונז ביידען ניט געווען קלאר. ס'איז אבער אונז יא געווען קלאר, אז עפעס פלאטערט צווישען אונז.

דער לעצטער טאג סוכות, 1906, איז געווען פאר מיר א גורל'דיגער טאג. אין יענעם טאג האב איך מיט א באזונדערען טרויער נאכגעקוקט ווי דער בושל, וואס האט געהאט זיין גרויסען נעסט אויפ'ן דעמבען־בוים אקוראט אנטקעגען אונזער שטיבעל עק איהומען, שפרייט פאנאנדער זיינע גרויסע פליגעל, ציט אויס זיינע לאנגע פיס און לאזט זיך אוועק אין דער ווייטער וועלט — צו א לאנד פון זומער. דא, אינ'ם שטעטעל וואו ער האט זיין נעסט, קומט אן דער ווינטער.

אז דער ווינטער קומט, איז קלאר געווען אויך פאר מיר, ווייל דער טאג איז געווען שוין גאר א קאלטער, א דורכגענומענער מיט שניידיגקייט און עלענט.

דעם בושל האב איך ליב געהאט. איך האב אים גוט געקענט. כאטש איך ווייס ניט צי ער האט מיך געקענט. איך פלעג אים זען שעה'ן לאנג ווי ער שפאנט ארום מיט זיינע לאנגע פיס איבער דער גרויסער לאנקע, ניט ווייט פון אונזער שטיבל, און זוכט זיין שפייז. איך האב ליב געהאט צו נאכקוקען ווי מיטאמאל גיט ער זיך א שטעל אוועק אויף איין פוס און שטייט אומבאוועגליך אזוי א היפשע צייט. כ'האב אינגעלוויז ליב געהאט צו טאן ווי ער: שטיין א לאנגע צייט אויף איין פוס, שטיין ניט ווייט פון אים און פארמעסטען זיך מיט אים ווער עס וועט לענגער אויסהאלטען. כ'האב אבער קיינמאל מיין פארמעסט ניט געוואונען.

נו, איז דער בושל סוף סוכות, 1906, אוועקגעפלויגען, און אנגעפילט מיין הארץ מיט א באזונדערן טיפען טרויער, מיט שווערע פארגעפילען.

אין אווענט פון יענעם טאג האבען מיר געהאט אן אומלעגאלע פארזאמלונג. אויך חן איז געווען אויף דער פארזאמלונג. נאך דער פארזאמלונג האבען מיר, א קליינע איבערגעבליבענע גרופע, געפראוועט א שטיקעל „ליאמע", ווי ס'האט דעמאלט געהייסען, לכבוד חנ'ס אוועקפארען אין אויסלאנד. איך האב פארגעליענט א פאר פון מיינע ערשט־אנהייבערישע לידער. נאך דער „ליאמע" האב איך באגלייט חנ'ען אהיים, צו איר שטיבל אין שול־גאס. ס'איז שוין געווען ארום האלבער נאכט. מיר זענען געגאנגען און — געשוויגען. דערנאך בין איך געגאנגען אליין צו זיך אהיים דורכ'ן מארק און דורך די שטיל איינגעוויגטע געסלעך. די נאכט איז געווען א קאלטע, אבער א לויטערע. איך בין געגאנגען און ניט אויפגעהערט צו זען פאר זיך דאס בילד ווי דער בושל נעמט פאנאנדער זיינע פליגעל און פארלאזט אונזער דעמבענבוים. איך האב געטראכט: וואו קאן ער שוין זיין איצט, דער בושל? ווי ווייט איז ער שוין אפגעפלויגען אויף זיין פלי צום ווייטען, ווארעמען לאנד?

איך בין אריין אויף די שפיץ־פינגער אין שטיבל פון טאטע־מאמע, זיך אוועקגעלייגט שלאפען, און — אין א שעה ארום איז געקומען די פאליציי מיט א מחנה סטראזשניקעס און מיך ארעסטירט.

אין טורמע זייענדיג האט מען מיר איבערגעגעבען, אז חן איז אוועקגעפארען אין דער שווייץ צו שטודירען אויף דאקטאר.

זיבען יאר האט מיר גענומען, זינט יענער סוף סוכות נאכט, דורכצומאכען צארישע קאטארגע, סיביר, אנטלויפען פון סיביר און אנקומען קיין אמעריקע. אין משך פון די זיבען יאר האב איך נאר איין מאל באקומען א קורץ בריוול פון חנ'ען, און אין בריוול איז געווען אריינגעלייגט איר פאטאגראפיע. מער האב איך פון איר ניט געהערט, ניט געוואוסט וואו זי געפינט זיך. אויך איך האב איר אין משך פון די יארען ניט געשריבען. אויך קומענדיג קיין אמעריקע האט זיך צווישען אונז ניט פארבונדען קיין קארעספאנדענץ. מיט יארען שפעטער האב איך געהערט, אז חן איז אין מינסק, איז א סאוועטישער דאקטאר. האט חתונה געהאט פאר א דאקטאר, האט שוין צוויי קינדער און פירט א דאקטאריש לעבען.

חנ'ס פאטאגראפיע האב איך אריינגעלייגט אין אן ארכיווישן בילדער־אלבאם.

אין 1925 בין איך געפארען קיין אייראפע, דערנאך קיין פוילען און פון דארט — אויף באזוך קיין סאוועט־רוסלאנד. צום אלעם ערשטען, פארשטייט זיך, באזוכען מינסק און מיין געבורט־שטעטל איהומען. אויפ'ן מינסקער וואקזאל האט מיך באגעגענט א היפשער עולם; צווישען עולם א גרופע יונגע אידישע שרייבער, פאעטן און פארשטייער פון דער דעמאלטדיגער סאוועטיש־אידישער קולטור־וועלט. געווען אין דער גרופע כאריק, אקסעלראד, בראנשטיין, אשעראוויטש פון מינסקער „אקטיאבר", יאנקל לעווין און, דוכט מיר, אויך אויסלענדער און זיין פרוי בענקינא. צווישען עולם איז געווען (ווי כ'האב געזאגט אין מיין אונטערבאוואוסט־זיין) אויך חן.

אונזער באגעגעניש איז געווען א ביז גאר דראמאטישע.

כ'האב פארבראכט אין מינסק אריבער א וואך. דערנאך געפארען אויף א צוויי וואכען אין מיין געבורט־שטעטעל, — דערנאך קיין מאסקווע און אנדערע שטעט. פאר דער צייט וואס איך בין געווען אין מינסק, הגם איך בין געווען שטארק פארנומען, האב איך זיך געהאלטען נאענט צו חנ'ס הויז. בין א פאר מאל געווען ביי איר אין שטוב אויף אווענט־ברויט. און איין אווענט האט חן איינגעארדענט אין שטוב ביי זיך א „וועטשערינקע" לכבוד מיר. עס זענען געווען אויפ'ן אווענט אלע מינסקער דעמאלטדיגע פני:—די פריער דערמאנטע דיכטער, שרייבער און פאליטישע פירער. מען האט פארבראכט אין גוטען געמיט ביז שפעט אין דער נאכט.

צו זיין מיט חנ'ען אויג אויף אויג איז מיר ניט אויסגעקומען, און, דעם אמת געזאגט, — כ'האב עס בכוונה אויסגעמיטען. אין א פאר טעג ארום אבער האב איך זיך דערפילט ניט געזונט אויף א פארקילונג און געמוזט בלייבען אין האטעל אויף א טאג צוויי. חן איז געקומען מיך מבקר חולה זיין. לכתחילה האט זיך אונזער שמועס עפעס ניט געקלעפט. ביז מיר זענען אריין אין גרויסען וואלד פון זכרונות. מיטאמאל איז חן ארייןגעפאלען אין, כמעט, א היסטערישע געוויין. עס האט מיך אליין צעטרייסעלט. איך האב זי מיט גרויס שוועריגקייט איינגעשטילט, בארואיגט. אויך זיך אליין איז מיר ניט אנגעקומען לייכט צו בארואיגען. איך האב זי ניט געפרעגט די סיבה פון איר געוויין. ס'איז ניט נויטיג געווען. און ס'איז, אין דער אמת'ן, ניט געווען וואס צו פרעגען. ס'איז מיר דורכגעלאפען א שלעכטער געדאנק צו זאגען איר: חן, ביי מיר אין דער היים אין אמעריקע, ליגט דיין פאטאגראפיע, ווי אן עדות, אז פאר די גאנצע יארען אין קאטארגע, סיביר און אמעריקע, כמעט צוואנציג יאר, האסטו זיך נאר איינמאל געלאזט הערען צו מיר, דעריבער — וויין ניט. — — —

יא, ס'איז געווען א שלעכטער געדאנק. און איך בין צופרידען וואס איך האב אים ניט ארויסגעזאגט.

איך בין אוועקגעפארען צוריק אהיים, קיין אמעריקע. עס זענען געגאנגען יארען. עס האבען זיך אנגעהויבען די בלוטיגע טעראר־יארען אין סאוועט־רוסלאנד, די משפטים, די פארשיקונגען, די הינריכטונגען. עס איז געקומען דער היטלעריזם. עס איז געקומען די צווייטע וועלט־מלחמה. מיין געבורט־שטעטעל, איהומען, מיין מינסק און מיינע צוויי ברידער און א שוועסטער מיט זייערע גרויסע משפחות, אין צאל פון א פופצען מענשען, און די משפחות פון אלע מיינע אייגענע און פריינט אין איהומען און אין מינסק זענען אומגעקומען דורך די נאציס. די משפחה פון חן, האב איך געהערט, איז אויך אומגעקומען דורך די נאציס. וויפיל איך האב זיך ניט באמיט, נאכ'ן סוף פון דער צווייטער מלחמה, צו דערגיין עפעס פרטים, וואס עס האט זיך אפגעטאן אין מיין געבורט־שטעטעל און אין מינסק אונטער היטלער'ן, איז מיר ניט געלונגען. איין קינד, א מיידעל, פון א ברודער מיינעם איז געבליבען לעבען. כ'האב באקומען פון איר א קורץ רוסיש בריוול גלייך נאך דער מלחמה. איך האב איר געענטפערט, געשיקט א פאר פעקלעך, געבעטען זי זאל מיר שרייבען אויספירלעכער, אבער — כ'האב פון איר מער קיין איין ווארט ניט דערהאלטען ביז היינט.

(שלוס אויף דער ראמארזייט)

Print Date: 29 September 2024. Source: Page 3, Der Ṭog - (ניו יורק) דער טאג, 16 October 1954 *** "Historical Jewish Press", The National Library of Israel and Tel Aviv University

וואָס אַ בילד דערציילט

(שלוס פון דער 4טער זייט)

אָפּגעשניטען, אָפּגעהאַקט אַזוי ווי מיט אַ האַק.

און אָט קומט דער קלימאַקס, צוליב וועלכען איך דערצייל היינט די דאָזיגע מעשה אין שייכות מיט חנ'ס בילדל, וואָס האָט אַ בלענד געטאָן פאַר מיינע אויגען ביים איבערקוקען מיינע ארכיוו־זאַכען, איידער ב'האָב זיי אוועקגעגעבען צום ייוו"א.

אין 1950, מיט פיר יאָר צוריק, בין איך געווען אויף באַזוך אין מדינת ישראל. זיץ איך אַזוי איינמאָל אין רעסטאָראַן פונ'ם האָטעל, וואו איך בין איינגעשטאַנען, און שמועס מיט פריינט. וואָס זענען געקומען מיך זען. קומט צו צו מיר אַ מאַן, אַן אומבאַקאַנטער, שטעלט זיך פאָר מיר פאָר און זאָגט אַז ער האָט מיר צו דערציילען עפּעס זעהר וויכטיגעס, עפּעס וואָס ער וויל נאָר מיר אַליין פאַרטרויען, ווייל ס'האָט אַ שייכות נאָר מיט מיר אַליין.

מיינע געסט גייען אַוועק, און דער מאַן זאָגט צו מיר:

— איר קענט מיך ניט, אָבער איך קען אייך יאָ. איך בין פון מינסק. איך בין געווען דאָרט אין די פערציגער יאָרען. איך קאָן אייך אָפּגעבען אַ גרוס פון אייער פריינדינע חן.

— איר ווייסט וואו זי איז? — האָב איך אָנגעשטעלט מויל און אויערן.

— וואו זי איז איצט, ווייס איך ניט. וואַרשיינליך אומגעקומען מיט אַלע אידען אין די היטלער־שחיטות. מיין גרוס אָבער וועגען איר קאָן איך אייך אָפּגעבען פון די גרויזאַמע סאָוועטישע טעראָר־יאָרן, נאָך פאַר היטלער'ן. זי איז געווען אַ קרבן צוליב אייך.

— צוליב מיר? — איז מיר אַדורך אַ קעלט.

— יאָ, צוליב אייך. פאַרשטייט זיך, אַז איר זענט ניט שולדיג. אויך זי איז ניט געווען שולדיג. אָבער איר זענט געווען די סיבה. איר געדענקט אין 1925, ווען איר זענט געווען אין מינסק, האָט זי אין איר הויז געמאַכט אַ „וועטשערינקע" לכבוד אייך. דערפאַר האָט מען זי אין יאָרען אַרום, איין מאָל אין אַ נאַכט, אַוועקגענומען פון שטוב, פון מאַן און קינדער און זי פאַרשיקט.

כ'האָב קוים געקאָנט צונויפנעמען מיין געדאַנק. כ'בין געווען דערשיטערט.

— אָבער אויף יענעם אָוונט זענען דאָך געווען אַלע דעמאָלטדיגע אָפיציעלע מינסקער סאָוועטישע טוער און שרייבער, איזי כאַריק, אַקסעלראָד, בראָנשטיין און — — —

— נו, איז וואו זענען זיי היינט אַלע? — האָט געזאָגט מיין אינפאָרמירער, און איך האָב דערפילט די נאַרישקייט פון מיין אַרגומענט.

— יאָ, ריכטיג, — האָב איך קוים אַרויסגערעדט, — וואו זענען זיי טאַקע אַלע היינט? — אָבער חן, — האָב איך זיך ניט געקאָנט באַרואיגען און ניט געקאָנט שלום מאַכען מיט דער געשיכטע, — אָבער חן, אויף וויפיל איך ווייס, איז דאָך די גאַנצע צייט געווען מחוץ פון דער פּאָליטיק אינגאַנצען. זי איז דאָך געווען נאָר דאָקטאָר, נאָר דאָקטאָר.

מיין אינפאָרמירער האָט געשוויגען. און וואָס, אין אמת'ן, האָט ער געקאָנט מיר נאָך עפּעס מער זאָגען? צי האָט ער דען ניט געפילט אַז אַלץ וואָס איך פרעג — פרעג איך נאָר פון צעמישעניש?

— איז זי לאַנג געווען אין פאַרשיקונג? — האָב איך לסוף געפרעגט.

— היפּשע עטלעכע יאָר. — — —

— — — — — — — — — — — —

דאָס איז אין קורצען די מעשה. זי איז אויפגעגאַנגען שאַרף אין מיר בשעת, איבערקוקענדיג מיינע אַרכיוו־מאַטעריאַלען, האָט אַ בלענד געטאָן פאַר מיינע אויגען דאָס אַלטע שוין האַלב־אָפּגעריבען בילדל פון חנ'ען. דאָס בילדל איז שוין אַלט אַרום פופצען יאָר. חנ'ס פנים אויפ'ן בילדל איז נאָך יונג און פריש. אַ בילדעל נאָך אין איחומען גענומען אין די יאָרען פון 1905־1906. אַ בילדל פון אַ מיידעל, וואָס וויל פאָרען קיין שווייץ שטודירען מעדיצין. אַ מיידעל וועמען איך באַגלייט אין דער לעצטער נאַכט פון סוכות 1906 צו איר טאַטענ'ס שטיבעל אין איהומען, און דערנאָך לאָז איך זיך גיין אַליין, דורך דער ווייסער נאַכט, צו זיך אַהיים עק שטעטעל, און עס נאָגט אין מיין האַרצען דער טרויער וואָס דער בושל איז אוועקגעפלויגען פון אונזער דעמבענבוים און איך ווייס ניט צי וועל איך אים נאָך ווען עס איז זען.